

De per què Horta no ha de ser Orta

ALBERT TURULL

S'escampa com una taca d'oli la idea certament curiosa que la població d'Horta de Sant Joan (o *Horta*, sense el *Sant Joan*: això fóra admissible) no ha de ser tal ni escriure's de tal manera, l'oficial, sinó sense hac: *Orta*. Els promotors de la idea —que ja és una campanya, dit sigui amb consternació— es basen en un seguit d'arguments que, pel que es veu, han convençut més d'un, a Horta mateix i a la resta de la Terra Alta, i darrerament fins i tot a les comarques veïnes i una mica, ai, per tot arreu. Cal aturar aquest despropòsit: no sols en benefici de la realitat onomàstica del país i de la dignitat de les nostres institucions locals i acadèmiques, sinó fins i tot per evitar als hortolans i als ciutadans de la Terra Alta en general de protagonitzar un dels ridículs més sonats al llarg de la no sempre modèlica història cultural dels nostres països (a l'alçada del *lapao*, que un feliçment traspasat govern aragonès s'empescà per no dir “català” de la llengua de la Franja, o a l'alçada d'altres impresentables intents —alguns, en mala hora reeixits— de canvi toponímic, entre els quals destaca, per un cert paral·lisme amb el cas que ens ocupa, l'ús generalitzat de *Baqueira* amb be, com si, contra tota evidència, aquest nom aranès no tingués res a veure amb els pasturatges del vacum).

Diuen els defensors de la cosa que han trobat tot de documents antics —no un, sinó un grapat— en què es llegeix efectivament “Orta”. Entesos. No deixa de ser un argument, de manera que, si més no, no se'ls pot acusar de capriciosos ni arbitraristes (ni dadaistes, com podria semblar). És a dir, no és que ara pretenguin escriure una cosa que no s'ha escrit mai; això és cert i se'ls ha d'admetre i reconèixer. Però és un argument que no va enlloc, que no funciona com a clau del pretès canvi; en

definitiva, que no és en absolut admissible com a prova. I menys encara quan passem al segon punt de la seva hipòtesi, que, lògicament, consisteix a intentar trobar un referent, un significat per a aqueix presumpte *Orta* —que, no cal ja dir-ho, no té ni ha de poder tenir, segons ells, res a veure amb els horts...

Avancem que entre les moltes raons per les quals l'argumentació dels promotors de la idea no funciona, ni és admissible, haurien hagut de ser més que suficients les que ja van explicar en un article de fa uns anys els doctors Josep Moran i Joan Anton Rabella, que són ni més ni menys que els responsables (director acadèmic i cap, respectivament) de l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans, l'organisme acadèmic encarregat de la normativa de la nostra llengua, que al seu dia havien creat, entre d'altres, personatges de la talla de Pompeu Fabra [dades de la publicació: “Horta de Sant Joan (etimologia i grafia)”, *Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica* 82 (2000): 71–75; en línia: http://www.onomastica.cat/sites/onomastica.cat/files/o6_moran.PDF]. Sigui com sigui, diria que hi ha, per damunt de tot, dos raonaments principals, dos, que responen respectivament als dos arguments, abans indicats, en què pretén basar-se la hipòtesi *Orta*, i que des d'un punt de vista objectiu, situats en allò que tothom podria considerar estrictament raonable, haurien de ser definitius i determinats: el punt final d'una campanya que tant de bo no hagués arribat a existir, i el manteniment de la qual, a hores d'ara, en vista dels arguments, ja no són sinó ganes de fer com si se sentís ploure, amb tota la voluntat de romandre amb les mans a les orelles i els ulls embenats, en una actitud que diu molt poc a favor dels qui la mantenen.

Primer motiu fonamental: una documentació (o unes dotzenes de documentacions) del topònim *Horta* escrit antigament “Orta”, sense *hac*, no demostra res. Simplement no val res. Té el mateix valor que trobar escrit antigament “Lleyda” o “Vich” o “Tarrasa”. I és que resulta —i això ho hauria de saber gent que remena documents d’arxiu, per la pura pràctica d’anys i panys, sense necessitat de ser filòleg ni especialista en res— que antigament (de fet, abans de la codificació ortogràfica moderna, i això vol dir primer terç del segle xx) la grafia de les *hacs* inicials era molt fluctuant i altament incerta (perquè la *hac* ja era una lletra muda, és clar, i això des del mateix llatí), de manera que és del tot habitual de trobar escrites sense *hac* multitud de paraules que l’haurien de dur (i que avui, amb la normativa finalment establerta, la duen, com és natural); fins i tot algunes de tan comunes i freqüents (i d’etimologia amb *hac* tan indiscutible) com *home* (“ome”, “om”, “omen”, “òmens”, etc., ja en els primers textos escrits en la nostra llengua), *host* (que llegim “ost” en multitud de documents medievals), *heretge* (“eretge”), *herbes* (“erbes”), *hora* (“ora”), *hostal* (“ostal”), *hospital* (“espital”), *història* (“ystòria” i un plural “astòrias” són formes reportades pel diccionari etimològic de Coromines) o, per posar un exemple encara més proper —de la mateixa família lèxica que *horta*—, els indiscutibles substantius *hort*, *hortal* o *hortalissa*, en contextos claríssims, escrits igualment sense *hac*: “ort” sovint en textos de Lull i d’altres, “ortal” ja l’any 1094 (i un plural llatinitzant “ortales” el 979), “ortalissa” el 1386, etc. (n’hi

ha prou amb una consulta a l’abast de tothom a l’esmentat DECat de Coromines, o al més directe DCVB d’Alcover i Moll, per comprovar com és de constant la vacil·lació en aquesta mena de mots, que per cert inclou el mateix terme *horta* com a nom comú, escrit “orta” almenys ja l’any 1292). Si tots aquests mots es troben escrits manta vegada sense *hac*, per què ens ha d’estranyar de veure-hi també el topònim *Horta*, escrit paral·lelament sense *hac*? Què demostra això? Res. Res de res. O sí: demostra que la presència o l’absència de la lletra *hac* en els documents catalans antics, en mots que etimològicament l’haurien de portar, no es regia ja aleshores per cap criteri fix i vàlid, sinó que fluctuava, sense que això indiqui res en particular; i, en fi, demostra, això sí, que l’argument “hem vist escrit moltes vegades «Orta» en documents antics” no aporta res, i que en cap cas no val per canviar el que és l’etimologia raonable i ha de continuar sent la grafia vàlida, lògica i oficial d’un lloc tan important i, gràcies en part a Picasso, amb tanta de projecció nacional i internacional. No s’ho mereix, *Horta*, que se li faci això.

Segon motiu fonamental: el mot comú (adjectiu) *orta*, que els defensors de la hipòtesi addueixen com a referent etimològic i motiu onomàstic del nom de població que ens ocupa, com a substitut del molt més comú *horta* “zona d’horts”, és absolutament improbable com a topònim. Ni tan sols no es pot afirmar que la paraula com a tal existeixi. És cert que una entrada *orto* es pot trobar en alguns diccionaris, i que té un significat (“dret, rec-

te”) que, estirant-lo pels extrems, amb una mica d’imaginació, hom pot suposar que s’hauria pogut aplicar a un indret, a un element geogràfic, de manera que esdevingués un nom propi toponímic. Altrament, els diccionaris actuals, DIEC inclòs, inclouen el terme orto “sortida d’un astre”. Això és cert; admetem-ho fins i tot com a embrió d’hipòtesi, doncs. Però no; no pot passar a la categoria d’hipòtesi acceptable, i és que aquest raonament, aquesta idea embrionària, no aguanta ni una mínima anàlisi en profunditat. I no perquè a uns ens sembli més bonica o més lletja la idea, més fàcil o més difícil la translació del concepte “dret” a un lloc amb nom propi, sinó perquè li falla una de les bases fonamentals i, per tant, imprescindible per a un topònim històric: la vigència, l’ús real del mot *orta*. Cal adonar-se que aquest adjectiu, per bé que, com acabem de dir, aparegui (indirectament) en (alguns) diccionaris, és un terme absolutament tècnic, especialitzat, un cultisme sense cap mena de vigència en la llengua popular —que és la que sempre ha creat els noms de lloc, a partir d’una seqüència absolutament natural de denominar els indrets a partir de referents compartits i reconoscibles per la comunitat que els té a l’abast i n’empra els noms (esdevinguts llavors noms propis) per tal de referir-s’hi. Dit d’una altra manera, per poder admetre —i fins imaginar— que un adjectiu *orta* “dreta” fos a l’arrel d’un topònim (del que ens ocupa o de qualsevol altre), hauria hagut de ser aquest un mot realment emprat, molt o poc viu en un nivell popular, i des de molt antic, vers l’edat mitjana. I no és el cas; de fet, tot apunta que el llatí *ORTUS* (en femení *ORTA*) ja era en aquesta llengua un cultisme, un mot escassament corrent, i ni tan sols no patrimonial de la llengua llatina, sinó manllevat del grec *orthós* “dret, recte”. Més encara, i del tot definitiu: en català (antic i modern) ni tan sols no existeix la presumpta paraula *orta* —que hom suposa derivada d’aquella grega a través d’aquella llatina—, sinó que en tenim tan sols la versió masculina *orto*, i fins i tot aquesta únicament existeix —tret del substantiu culte *orto* “sortida d’un astre” — com un formant o component culte (i cultista) per crear una sèrie de paraules tècniques, les més conegudes de les quals deuen ser sens dubte *ortodox* i *ortografia* (“grafia correcta”; quina paradoxa!), al costat d’*ortoèpia*, *ortologia*, *ortofonia*, *ortofon* o, més modernament, *ortodòncia*, *ortofotomapa* i *ortocentre*, entre d’altres (no gaires). Res en absolut que ens puguem ni tan sols imaginar que s’apliqués mai amb naturalitat a un lloc de manera que pogués generar-hi el corresponent topònim.

En fi, que ni el mot que presumptament hauria de fer d’alternativa —una alternativa versemblant, que perme-

tés de bandejar l’amigable *horta*— no figura entre el lèxic disponible a aquest efecte (i això suposant que existeixi com a mot, cosa certament discutible), ni l’absència de *hac* en documents antics —per molts que fossin— no demostra res.

No hauria calgut donar tantes voltes: prou que Coromines consignà en l’article corresponent a *Horta* del seu *Onomasticon Cataloniae* (vol. 4, p. 422) tot de mencions antigues, medievals, sense *hac*, i tanmateix, davant d’aquest fet prou evident, constatable i no pas amagat ni en aquella ni en cap obra, ell, que era la màxima autoritat entre els savis en la matèria, ni tan sols no apuntà com a hipòtesi secundària que el nom de la població de la Terra Alta pogués tenir un altre origen, ni menys encara que s’hagués d’escriure d’una altra manera. No és prou indicatiu, això? No creieu que Coromines, tan agosarat sovint, no n’hauria, si més no, apuntat l’alternativa?

Aquest és un problema que tenim al nostre país, i que hauríem d’anar valorant com solucionar-lo. No que la gent tingui pensades que s’imaginen que són brillants i resulten una equivocació sense paliatius, no, que això és natural i humà i passa a les millors famílies (segur que jo m’he equivocat, i tots plegats ens hem equivocat moltes vegades, inclosos Joan Coromines i Enric Moreu-Rey i Francesc de Borja Moll: tothom, segur), sinó que aquestes pensades-pífia resulti que tenen recorregut, i que fins i tot instàncies oficials com ajuntaments es plantegin d’emparar-les i seguir-los-en la veta. Això és el que no hauria de poder passar. No hauria de poder ser que un alcalde entestat en l’error, orgullós i tot de la seva ignorància de les normes, forci (i aconseguixi!) de canviar *Cabdella* per *Capdella*, o que tots plegats —començant pels mitjans de comunicació de masses— comencem a veure “normal” que s’escriu *Cabacés*, *Figaró* o *Rialp* (com si els turistes, enganyats de creure que van als Alps, omplissin la històrica vila pallaresa de Rialb, amb una be que deriva de l’ètim llatí *RIVUM ALBUM* “riu blanc”, obvi i evident i sense discussió ni tan sols allí)... Tot plegat, tan atrabiliari, senyors d’Horta, no us en feu el càrrec, com si els de la capital ara volguessin escriure “Barçolona” (i vet aquí el “Barça”, oi?) o com si el sempre imaginatiu alcalde Ros ara impulsés que la capital de Ponent s’escrivís “Lleide” per mor de la pronúncia típica allí de tota /a/ final (o mil exemples més: “Targue” en lloc de Tàrrega, “Uspitalé” per l’Hospitalet, “Grenullés” per Granollers, etc.: podríem jugar a la bestiesa gairebé fins a l’infinit, resseguint un mapa del país...). Simplement ridícul. I el ridícul, diuen, és un dels principals demèrits que cal evitar, sobretot en l’àmbit de la cosa pública.

Horta, si us plau!